

Jean Cocteau'k esan du: Aitortzen det poesia bearrezkoa dala, baña ez dakit zertarako.

Guk ere orrelatsu esango degu: Ezin uka umorea bearrezkoa dala, naiz eta ez jakin ziur, zer eta zertarako ote dan.

ANTONIO ARRUE.

Orain San Martin-ek itz egingo du.

UMOREA EUSKAL LITERATURAN

Adiskideok:

Gertatu dedan solasaldi au ezta gauza aundia. Alegindu ere ez naiz egin, umorezko gauzak serio artzerik ez baitu merezi.

Gure literaturari begiratu bat ematen badiogu, laster konturatuko gera oso pobre gaudela umorezko gauzetan —egia esan, gañerakoan ere ez gabiltza aberats—. Badirudi nunbait, gure idazleak, literaturan orren billutsik ikusirik, parregarri azaltzen geralako edo, parregarri premiñarik ez ikustea.

Gure teatro txikiak, baña ez ain onak, ongi eraman izan du umore kutsua; bertsolariari iñoiz etzaie paltatu; ipuinlariak tarteka marteka bete dute utsune ori. Baña gañerakoan ezta arkitzen. Nobeletan ezta arkitzen pertsonaje arlote edo zelebrenik, nobela batzuen egillea bera izan ezik. Ta ez gure errietan palta ez diralako eredugarritzko kristau zebreak; orixe bai ez. Ta, idazleak erriagan billatu bear ditu bere gaiak.

Ikusi gure bertsolariak, asi Xenpelar-engandik eta onuntz, Txirrita txapeldun dalarik, gaurko Uztapide, Mattin eta Xalbador-era arte. Oiek jakin dute iturri zaarretik, eten gabe, edaten. Iturri zaarretik eta iñoiz Erriojakotik.

Gaurko teatroak ere, bere arto usai ta guzti, begiratzen dio lenari. Gauza askotan lartxo ere bai.

Martzelino Soroa ederki asi zan teatro sallean, bere ingurukoak ere zaletu zituan era berdintura, ta gaur arte jarraitu du tankera orrek. Baña, teatro gauzak aztertzea beste batzuen lana izan da gaur emen eta nijoan, zuen baimenez, nere bidera. Bakar-bakarrik, teatrogilleeri gogoratu nai diet, bada ezpada, Barrutia-rena izan zala euskeraz leleno teatroa,

naiz eta ez izan leleno aldiz plajiatua. Ez zan bera saritua, plajiatzallearena zan meritua, ta juradukoena pekatua.

Badakigu gaurko euskeltzaleok giro egokirik ez deguna umore askokin jokatzeko. Beltz ikusten degulako euskeraren etorkizuna. Baña begira lengoeri. Lengo euskaldunen artean umorea bazan franco. Ta orain "franko" dala-ta asarre gabiltza guztiok.

Nobelan, aipatzerik ere ez du merezi, or agertzen diran pertsonaje arlote kaikuak ez dute batere graziarik. Ez dakit ba nik, zer pentsatzen duten, papelean jarri bear dana papelezkoa izan bear dala edo. Ez dago or pikardiarik. Neu ez naiz beintzat gogoratzen izakera paltsuzko leloren bat edo beste izan ezik.

Ta, nobelatzen artu aal baledi edo ez, Mogel-en *Peru Abarka* da zaarretatik umorea franco daramana.

Ipuietan zerbaiz geiago egin da. Pernando Amezketarraren sustraiak eman izan dute bere frutua. Muxika-ren *Pernando Amezketarra*, ipuin bilduma, zer esanik ere ez euskal umorearen libururik onena edo onenetakoa dala. Iñork bear balu, Itxaropena-k du iñoiz bukatzen eztan edizio ori.

Baña, idazleetatik umoretsuena Urruzuno elgoibartarra izan da. Jakiña, inguru artakoa izatearren, Plaentxiako aizeen ikutua darama. Orain arte bera degu nagusi. Nere eskuetan leleno jausi zan euskerazko liburua berea izan ez balitz, bear bada orain ez nintzan euskaltzale. Berak eman zidan kemena euskeraz ere gauz onak izan leikezela konturatzen. Bere ipuiak noiz-nai eta nun-nai irakurri izan dira eta irakurri izango dira.

Kirikiño da beste egille bat, euskal umorezko antolojia bat iñoiz egingo balitza, buruzagiñen alkian exeri bear litzakeana.

Era baten, sortu zan bolara bat, gauzak pixka bat naasturik. Inguru orretan, zorionez, euskera "garbitu" bear zan. Etziran konturatzen garbitzeko premiña gabe ilgo zala. Baña aiek agonia azkartzea edo nai zuten. Orren maite zutenak sufritu bearra samingarria baitzan. Edo, bestela, ez dakit ongi ulertzen dedan, baña gure errian beintzat, "garbitu" derrepente iltzeari esaten zaio.

Bestaldera berriz, gure auzoko Plaentxian gertatuakin gogoratzen naiz. Bein, orduango era berriko apaiz bat igo omen zan, meza nagusian, kulpitora ta ez dakit zer zala-ta, "izparringia" artu bear zala, esan zuan. Gero, plaentxiatarak kalera atera ziranean, alkarrri galdetzen zien, ia "izparringia" dalako ori zer edari zan.

Baña, egiña-egin, Kaxkurrio zarraren gisan. Lengoak eta lenagokoak bakarrik etziran pekatari, geure buruak ere ez dabiz garbi. Euskaltzale

gerala ta beste gabe, oitura degu euskeraz ateratzen diran liburu guztiak edo geienak erosteko, ala ere propagandaren aldetik ots aundia badaramate. Orrela jabetu nintzan *Idazteuna*-rekin. Baña, ez nintzan sosegatu liburu orri bere probetxua atera arte. Eguberrietan, adiskide bati bialdu nion Ameriketa-ra, erregalu. Ziri ederra sartu banion, berak sartu zidana ez zan izan makalagoa; ordiaz *Etimología de Apellidos Vascos* bialdu zidan. Bapo! Nok nori? Par-parrean gelditu giñan.

Gaur berriz, esan genezake tankera askotako ta batez ere kolore askotako ipuin parregarriak ditugula. Beltzekin ere asi dira. Marroietan Etxaide-k ase gaitu, ori dala-ta edo, bere liburu batek puzkar otsa darama! *Purra! Purra!* Baña oraindik kolore guztiak ornitzeke ditugu. Gure erria orren belartsua izanik, iñork ez du artu kolore ori.

Aita Bilbao-ren *Ipuin-barreka*-k aipamen berezi bat merezi du gaur-ko idazleen artean, ta gañera, ez bakarrik umorearen aldetik.

Don Nemesio Etxaniz ere ezta elementu txarra umorea zabaltzen eta adarra jotzen, berak nai duanean.

Bai nobeletan eta bai teatroetan, argumentu oso serio bat izan ezik, beti dator ongi persona zelebreren bat idaz-lanari, gatza ta piperra emanaz bizia ere ematen zaiolako, ta irakurleak atsegiñez artuko ditu berari jarritako ateraldiak. Ortarako kontuz ibilli bear da gezurrezko gizon bat ez azaltzeko, ta onen-onena erria iturri artzea Erri guztietan izaten dira gizon zelebreak, ta erri guztietan bolo-bolo ateraldiak. Oiek jaso ta, tar-teka, premiñazko tokietan ipintzea ez deritxat gauza gaitza. Ateraldiak billatzea berriz errezagoa. Ara, orain denbora gutxi dala jaso ditudanak, adibidez:

Plaentxia-ko zaar bati, esan zion gazteago batek: Zuk erretzen dezun beste erre-ta, zelan artu dituzu orrenbeste urte?

—Erretzeak etxaukak zer ikusirik. Nere anaiak ez juan erretzen baña gazterik il zuan.

—Ze edadekin?

—Lau urtekin.

Beste batean, sartu omen zan gizon bat lantegi batean, eta ezagun bat ikusirik, galdetu omen zion:

—Tallar onetan noiztik ari aiz lanean?

—Kalera botako ninduela esan zidanetik.

Au da euskaldunaren egiazko umorea. Gure literaturan ain urri dabilen umorea. Ta, amaitzeko, lenago edo geruago guztiori gertatuko zai-

guna: Gure auzoko erri batera obispo jauna eldu zanean mediku bati galdetu omen zion: —Da, erri onetan jende asko iltzen al da?

—Bai, emen danak, batzuk lenago eta beste batzuk geroago.

JUAN SAN MARTIN.

A. Arrue: Azkenengo gaiaz norbaitek ezer galdetu nai baldin badu egin dezake.

J. A. Arkotxa: Emen aitatu dira umorea, ateraldiak eta beste gaiñerakoak. Ta nik dakit Fernando bein joan zala juzgadora eta ortzak erakutsi omen zituen. Umorea edo ateraldia eztaikit zer zan. Eta nik or ari diran bi jaunai au esango nieke: radioko euskal saioak ia entzuten dituzten. Angoa umorea ezpaldin bada ni eskuak garbitzera noa. Umorea, uste det, Atxukale-k badula piskat. Umorea...

A. Arrue: Ortan arrazoia ematen dizut, baiña egia da azkeneko urteetako literaturan gutxitu egin dala.

L. Mitxelena: Nik enuke esango euskal liburuetan geiegizko umorerik agertzen denik.

J. A. Arkotxa: Geienbat danok aundi agertu nai degulako.

L. Mitxelena: Bueno baiña, umorea ezta parregarri agertzea nai ta nai ez. Begira, emen daudenetatik andaluzakin norbait mintzatu baldin bada, eta uste dut geientsuenak mintzatu gerala iñoiz edo bein —ni eznaiz andaluzen etsaia zearo gogokoa baizik, alegia Andaluzia-n oso jende landua arkitzen da—, bada andaluz bat nik ezin eraman dudana, andaluz klase bat, eta da andaluz txistosoa. Mundu guztiak ezagutzen du. Oiek uste dute beren aotik ateratzen den edozer txorakeri mundu guziaz parrez ler eragiteko aski dela eta neri beintzat eztit parre egiteko gogorik ematen. Nik esango nuke gure arteko umorea legorra dela beste ezer bai. ño geiago, legor samarra, eta artu egin bear dala. Eztaikit gaurko pedagogian ontaraiño eldu diren, baiña nik egingo nukean gauza da. Badakizute zenbait olako izkirimiri letrerorik gabe agertzen direla maiz samar eta nik askotan egiten dut pertsona askorekin saioa, erakutsi eta ia zer esaten duten eta badira bein ere parre egiten ez tutenak eta gero galdetzen dute, bueno ta zertan dago ori? Emen aitatu dira emengo umoreaz zenbait gauza eta aitatu direnak baiño geroztiagoko bat agertu nai nuke nik, bi egille dituen liburu bat, emen ezker aldean daukagun Aita Villasante eta Graziano bertsolaria. Noski, benetako egillea Graziano da, arek esan du bere ateraldiak diren ezker. Nik esango nuke gauza